TRADUCERI NECUNOSCUTE ALE LUI IORDACHE SLĂTINEANU DIN TEATRUL LUI METASTASIO

DE

EUGENIA DIMA

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea interesul cititorilor din Principate se îndreaptă către literatura Apusului, din care sînt selectate, conform gustului de atunci, îndeosebi operele lui Florian și Metastasio.

Vorbind despre influența lui Metastasio, Ramiro Ortiz consideră că pătrunderea scrierilor acestuia în Țările române se va fi datorat în mare măsură lui Ienăchiță Văcărescu[1]. Sosit la Viena în anul 1782 (nu în 1783, cum afirmă Ortiz), într-o misiune diplomatică, boierul muntean vine în contact cu creația, în plină vogă, a poetului și dramaturgului italian. Prețuirea pe care i-o acordă Ienăchiță se vădește și în aprecierile pe care le face în gramatica sa asupra talentului „prea înțeleptului și plinului dă istorie și dă știință, și mai vîrtos dă duh născători, Metastasie, păntru care îndrăznesc a zice că nu s-au împodobit acest poetă cu poezia talienească, ci au împodobit poezia talienească cu duhul și cu condeiul său“ [2]. Supoziția lui Ortiz pare a fi valabilă mai ales pentru Muntenia, căci în Moldova se traduce deja, în 1783, piesa *Ahileu la ostrovul Sirului*[3].

O contribuție importantă la răspîndirea lui Metastasio o va fi avut desigur și existența unor traduceri în neogreacă, tipărite sau aflate în manuscris[4]. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se poate vorbi de un bilingvism greco-român în Principate, la nivelul boierimii, iar traducerile neogrecești au constituit adesea un intermediar pentru amatorii de cultură occidentală. Puternica participare afectivă a personajelor lui Metastasio, de cele mai multe ori eroi ai antichității, a determinat succesul pieselor sale la un public tot mai înclinat spre sentimentalism, chiar dacă în versiunile grecești, în planul expresiei, se pierduse din eleganța și melodicitatea discursului metastasian.

Un inventar al melodramelor traduse în neogreacă în secolul al XVIII-lea, reprodus de Ortiz[5] după Papadopulos-Vretos, cuprinde : un manuscris din anul 1758 cu piesa *Semiramida*[6], două volume tipărite la Veneția în anul 1779 (vol. I : *Artaxerx*, *Adrian în Siria*, *Demetrio* ; vol. II : *Milostivirea lui Tit*, *Siroe*, *Catón în Uttica*), *Ahile în Sciro* și *Demofonte*, publicate la Viena în anul 1794, *Temistocle*, Viena, 1796, și *Olimpiada*, Viena, 1797. Ortiz admite însă și existența unor manuscrise care nu au fost înregistrate în antologia lui Papadopulos-Vretos,

---

[1] Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, București, 1916, p. 223.

[2] Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă asupra regulelor și orînduielelor gramaticii rumânești*, Rîmnic, 1787, p. 136.

[3] Ms. *1 878* de la Biblioteca Academiei R.S. România (abreviat : B.A.R.).

[4] Cf. Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 108.

[5] Ramiro Ortiz, *op. cit.*, p. 251, 252.

[6] Ms. gr. *807* de la B.A.R.

BDD-A1421 © 1981-1982 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:59:36 UTC)

Νεοελληνική φιλολογία. De asemenea. Al. Ciorănescu consideră că piesa *Ahile în Sciro*, „circula în manuscris prin Țările românești cu mai mult de zece ani mai înainte de această dată, de vreme ce avem de atunci traduceri românești după ea“ [7]. Într-adevăr, traducătorul piesei *Ahileu la ostrovul Sirului*, identificat în persoana vorniculuí moldovean Alexandru Beldiman[8], a utilizat în manuscris aceeași versiune neogreacă, în care erau intercalate pasaje versificate, folosită după tipărire și de Iordache Slătineanu pentru traducerea piesei *Ahilefs la Schiro* (Sibiu, 1797).

Dintre piesele lui Metastasio traduse din limba greacă în românește se mai cunosc: *Artaxerx*, păstrată într-o copie moldovenească de la 1807[9], *Milostirdea lui Tit și Siroie*, din anul 1784, *aparținînd lui* Alexandru Beldiman[10], și din nou *Milostivirea lui Tit* și *Siroiu*, la care se adaugă piesa *Caton*, ale unui anonim muntean[11].

Ne-am oprit în cercetarea de față asupra ultimelor trei, aflate în manuscrisul *3454*, semnalat pentru prima dată de Al. Ciorănescu. Negăsind în cuprinsul manuscrisului nici un indiciu referitor la traducător sau copist, ori la data cînd a fost scris, Ciorănescu apreciază că traducerile se vor fi făcut „în preajma anului 1800, de un necunoscut muntean“ [12].

Ms. *3454* de la Biblioteca Academiei R.S. România, care poartă titlul *Dintr-ale lui Metastasie*, cuprinde, în 86 de foi, traducerea celor trei piese din volumul al doilea al ediției grecești a operelor lui Metastasio, de la 1779, amintită mai sus. Traducătorul urmărește îndeaproape originalul grecesc, iar grija cu care sînt reproduse notele de la subsol și parantezele care cuprind indicații scenice ni-l recomandă ca o persoană preocupată de activitatea dramatică.

Necesitatea comparării manuscrisului anonim cu traducerile lui Slătineanu ne-a fost sugerată și de cunoașterea interesului pe care l-a manifestat boierul muntean pentru teatru, în general, și pentru Metastasio, în special. Despre viața și activitatea lui Slătineanu s-a scris relativ puțin, acesta fiind cunoscut în istoria literară numai ca traducător al volumului *Ahilefs la Schiro*. Abia de curînd a beneficiat de o prezentare monografică alcătuită de Leon Volovici, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*[13], la care sîntem în măsură să adăugăm date noi.

Iordache (Gheorghe) Slătineanu este urmașul unei mari familii de boieri munteni înrudiți cu Cantacuzinii, care la începuturile secolului al XVIII-lea dețineau funcții importante în ierarhia feudală. El este unul din cei patru copii ai marelui vornic Radu Slătineanu. Data nașterii, încă necunoscută, poate fi plasată după 1764, anul primei căsătorii a tatălui său cu Sultana Crețulescu[14]. A urmat, împreună cu fratele său Scarlat, cursurile Academiei domnești din București, care îi trezesc admirația pentru limba greacă, manifestată de timpuriu: elev fiind, participă cu o poezie la alcătuirea, în anul 1789, a unui volum de versuri encomiastice grecești intitulat *Faptele vitejești ale lui Mavrogheni*[15]. Putem afirma însă că era bun cunoscător și al unor limbi occidentale, nu numai pentru că era abonat la revista „Le Spectateur“, pentru că a redactat în limba italiană o petiție către Agenția austriacă din București[16], sau pentru că a tradus piesa *Demetrio* a lui Metastasio din italienește în grecește, dar și datorită prezenței unor neologisme de origine romanică în volumul său din 1797.

Parcurgînd întregul *cursus honorum* hărăzit fiilor de boieri, ajunge în Divanul domnesc al Țării Românești, fiind pe rînd vel paharnic, vel logofăt, vel vornic, caimacam. Prieten cu revoluționarul grec Rigas Valestinlis[17], a fost unul din cei patru mari boieri care au rămas în

---

[7] Al. Ciorănescu, *Teatrul lui Metastasio în România*, în „Studii italiene“, I, București, 1934, p. 12.

[8] Despina Ursu, *Din istoria terminologiei românești privitoare la teatru*, I, în LR, IX, 1960, nr. 2, p. 72.

[9] Ms. *445* de la B.A.R.

[10] Ms. *181* de la B.A.R.

[11] Ms. *3454* de la B.A.R.

[12] Al. Ciorănescu, *op. cit.*, p. 11.

[13] *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979.

[14] Pentru date biografice, cf. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VIII, București, 1906, p. LXVIII; Octav-George Lecca, *Familiile boierești române*, București, 1909, p. 445—446; I.C. Filitti, *Regeste de documente. I. Familia Slătineanu*, București, 1938.

[15] Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche, 1508—1830*, II, București, 1910, p. 334.

[16] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, II, București, 1901, p. 36, 434.

[17] L. Vranoussis, *Rigas*, București, 1980, p. 100, 142.

Tapărită la Viena în 1794,

BDD-A1421 © 1981-1982 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:59:36 UTC)

București în timpul mișcării populare din anul 1821 și l-au întîmpinat pe Tudor Vladimirescu ieșălind la 23 martie jurămîntul de credință al Divanului[18]. Compromis în fața Porții prin această acțiune, la intrarea în țară a oștilor turcești se refugiază la Brașov, unde moare la 4 februarie 1822[19], în jurul vîrstei de 50 de ani.

Angajat în importantele evenimente sociale și politice ale epocii sale, Iordache Slătineanu se retrage citeodată „afară din turburarea politicească"[20], participînd și la viața culturală. Astfel, în 1810 se numără printre membrii fondatori ai Societății literare greco-dacice din București, al cărei președinte este la sfîrșitul aceluiași an[21]. Această societate, care a durat pînă în 1812, cu scopuri luministe declarate, înființează în 1811 și o revistă, „Λόγιος Ἑρμῆς", în care își propune să publice opere originale sau traduceri, literare ori științifice, mai ales pentru uzul elevilor. Membrii organizației și-au manifestat interesul pentru învățămînt prin participarea în 1811 la examenele de sfîrșit de an ale elevilor. Iordache Slătineanu oferă cu acest prilej, ca premii, zece volume în limba greacă. Mai tîrziu, în anul 1817, marele vornic, în calitate de epitrop al școlilor, a sprijinit activ reorganizarea Academiei domnești înfăptuită de domnitorul Ioan Caragea[22].

Vorbind despre primele manifestări teatrale în Muntenia, Dimitrie C. Ollănescu[23] notează că pe una din proprietățile vornicului Slătineanu, într-o construcție special amenajată, se instalase în 1812 teatrul optic. Timp de cîteva decenii au avut loc spectacole și serbări în această «sală Slătineanu», transformată mai tîrziu în sala teatrului lui Ieronim Momolo. Probabil că marele vornic nu va fi fost străin de inițiativele domniței Ralu Caragea privind înființarea unui teatru de societate.

Pe plan literar, remarcăm publicarea în 1797, la Sibiu, în tipografia lui Martin Hohmaister, a volumului *Ahilefs la Schiro*, care cuprinde, pe lîngă piesa lui Metastasio, și o nuvelă a lui Florian, *Sofronim. Greacă noao* ; în foaia de titlu a cărții se precizează că aceasta este „tălmăcită de pe grecie de către dumnealui Iordache Slătinean, vel păharnic". N. Iorga semnalează apariția în anul 1817, la Iena, a unei noi versiuni grecești a piesei *Demetrio* de Metastasio[24], în a cărei prefață editorul dedică lucrarea vornicului Iordache Slătineanu : „am găsit prilej, fără știința ta, ca să iau copie din traducerea ta, ca s-o păstrez"[25]. D. Popovici[26] și Nestor Camariano[27] apreciază că afirmațiile editorului reprezintă recunoașterea ca traducător a lui Iordache Slătineanu, care, din prudență, a evitat să-și pună numele pe pagina de titlu.

Privită din perspectiva preocupărilor lui Iordache Slătineanu și a preferinței sale pentru teatrul lui Metastasio, ipoteza noastră referitoare la paternitatea lui asupra traducerilor din ms. *3 454* se consolidează prin compararea formală a textului acestuia cu cel din volumul *Ahilefs la Schiro* (vom utiliza în continuare prescurtările *S* pentru volumul *Ahilefs la Schiro* și *M* pentru textul din ms. *3 454*).

Sub raport lingvistic, se poate afirma că atît *S* cît și *M* prezintă caracteristicile limbii literare din Muntenia de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Pe acest fond se detașează o serie de elemente individualizante. Numărul relativ mare de fonetisme regionale atestă pătrunderea aspectului vorbit al limbii în scrierile laice din această perioadă. Dintre acestea notăm afereza lui *h* în *aideți* (*S* 44, 63, 82, 117 ; *M* 11^{v}, 27^{v}, 54^{v}) sau proteza lui *h* în *a hțăpi* (*S* 11 ; *M* 2^{r}, 3^{r}), afonizarea lui *d* în adjectivul *fragetă* (*S* 46 ; *M* 52^{v}) și a lui *v* în *a clefeti* (*S* 87 ; *M* 61^{r}). În morfologie, consemnăm lipsa conjuncției-morfem *să* la conjunctivul prezent de pers. a III-a, între buințat cu valoare de imperativ : *aibă* („Numai dragoste curată/Către mine astă fată/*Aibă*", *S* 64 ; „Caton au voit ca să te asculte, deci *aibă* inimă bună", *M* 72^{v}), *fie* („Asupra mea *fie* grija norocului tău", *S* 86 ; Laodichea *fie* sănțoasă", *M* 34^{v}), *vază* („Obrazu care am iubit/*Vază* și socotească", *S* 87 ; „Cine defăimează dragostea, *vază* dragostea mea", *M* 67^{r}).

---

[18] Cf. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările românești, 1821—1822*, București, 1945, p. 224, 225, 262, 263, 288 ; *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821, I*. București, 1959, p. 396.

[19] Vezi ms. miscel. *322* de la B.A.R., f. 211^{v}.

[20] Iordache Slătineanu, *Ahilefs la Schiro*, Sibiu, 1797, p. II.

[21] Cf. Nestor Camariano, *Sur l'activité de la „Société littéraire gréco-dacique" de Bucarest (1810—1812)*, în „Revue des études sud-est européennes", VI, 1968, nr. 1, p. 39—54.

[22] Elena Grigoriu, *Istoricul Academiei domnești de la Sf. Sava*, București, 1978, p. 105.

[23] Dimitrie C. Ollănescu, *Teatrul la români*, București, 1981, p. 370.

[24] N. Iorga, *Relații culturale greco-române. După cărțile bibliotecii din Ploiești*, în „Revista istorică", V, 1919, p. 65—80.

[25] *Ibidem*, p. 70 ; traducerea îi aparține lui N. Iorga.

[26] D. Popovici, *Studii literare*, I, *Literatura română în epoca „luminilor"*, Cluj, 1972, p. 124.

[27] Nestor Camariano, *op. cit.*, p. 48, 49.

BDD-A1421 © 1981-1982 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:59:36 UTC)

Pe plan lexical, se poate constata că, la fel ca și *S*, *M* prezintă, alături de numeroasele neologisme de origine neogreacă, și elemente de proveniență romanică, preluate *direct* din limbi romanice ; de exemplu, în *S* : *comedie* VIII, *elementuri* 89, *generoz* 40, *minut* II, 44, 50, 105 ; în *M* : *bastoane* 28^{v}, *minuturi* 70^{v}, *persoană* 1^{v}, 8^{r}, 31^{v}, 67^{r}. În ambele texte întîlnim un fond comun de elemente lexicale populare sau arhaice, dintre care menționăm, pentru frecvența lor mică în limba literară din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, următoarele : *neomenit* (*S* 28 ; *M* 5^{r}, 10^{r}), *neputernic* (*S* 95 ; *M* 60^{r}), *pizmătarеț* (*S* 75, 76 ; *M* 3^{v}, 42^{v}), *stricăcios* „vătămător" (*S* 17; *M* 45^{r}). Adjectivul *virtos* are și sensul figurat „dur, cumplit, neînduplecat", neînregistrat în *DLR* (litera *V*, manuscris) : „Are el inimă așa *virtoasă*" (*S* 83) ; „Ce *virtoasă* la inimă ești !" (*M* 49^{v}). Substantivul *uriciune* înseamnă „ură" : „De fug și tac nu este *uriciune*, nici necaz" (*S* 76) ; „*Uriciunea* ce avea asupra împăratului" (*M* 31^{r}). Precedat de adjectivul *rea*, substantivul *nenorocire* își amplifică sensul : „Cu vrăjmășii asupra mea/Le văz că au pornire./Ce *rea nenorocire*" (*S* 89) ; „Din *rea nenorocirea* ta, Lentul nu au murit" (*M* 21^{r}).

În ceea ce privește terminologia teatrală, se poate vorbi, în ambele lucrări, de identitatea lexemelor care denumesc noțiunile din acest domeniu, cu precizarea că în *M* se constată, paralel, și unele inovații. Pentru a stabili în ce măsură anumiți termeni sînt utilizați *numai* (sau *mai ales*) în textele comparate, am consultat și celelalte piese de teatru în limba română, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea[28], precum și articolele Despinei Ursu referitoare la terminologia teatrală[29].

Astfel, substantivul *perdea* pentru noțiunea de „scenă, subdiviziune a unui act, într-o operă dramatică", calc după ngr. σκηνή, apare în *S* 1, 85, și în *M* 2^{r}, 12^{r}, 15^{r}, 21^{r}, 60^{r} ; „scena finală" este numită *perdeaoa cea după* (sau *dupre*) *urmă*, atît în *S* 93, cît și în *M* 58^{r}, 85^{v}. Tot termenul *perdea* este utilizat și pentru noțiunea de „cortină", calc semantic după ngr. σκηνή, it. *cortina*, fr. *rideau*, în *S* 32, 52, și în *M* 11^{v}, 57^{v}. Calcul *perdea* nu mai apare în nici una din celelalte opere dramatice cercetate[30]. Aceeași precizare o putem face și pentru termenul *horă* cu sensul de „cor antic", calc semantic după ngr. χορός, care se întîlnește în *S* VIII, 2, 3, 49, 56, dar și în *M* 58^{v}, unde însă semnalăm și o inovație : la f. 30^{r} traducătorul începe să scrie cuvîntul *horă*, la care renunță și, tăindu-l, îl înlocuiește cu *ceată*, care se mai află și la f. 5^{v}, 6^{r}, 28^{v}. Pentru aceeași noțiune, Alexandru Beldiman recurge la substantivul *adunare* (ms. *1 818*, f. 1^{v}, 5^{v}, 30^{v}, și ms. *181*, f. 7^{v}, 8^{v}, 40^{v}).

Deși ceilalți termeni din domeniul teatrului se întîlnesc, izolat, și în alte piese, trebuie să remarcăm faptul că toți sînt comuni în primul rînd traducerilor în discuție. De pildă, *pricină* pentru „intrigă a unei piese de teatru", care apare la Beldiman (ms. *181*, f. 1^{r}, 44^{r}), este prezent atît în *S* III, cît și în *M* 1^{v}, 31^{r} ; *faptă*, calc semantic pentru „act", pe care l-am întîlnit și în *Artaxerx* (f. 65^{r}), este frecvent în *S* 1, 68, 85, și în *M* 2^{r}, 12^{v}, 32^{r}, 69^{r}, 79^{r} ; *obraz* pentru noțiunea de „personaj", mai des utilizat, este de asemenea comun celor două lucrări analizate : *S* VIII și *M* 59^{v} (în *M* apare însă și neologismul *persoană*, f. 1^{v}, 31^{v}).

O indicație de scenă ca *fuge*, în paranteză sau ca notă la subsol, cu sensul de „pleacă, iese din scenă", calc semantic după ngr. φύγει, existentă în *Artaxerx* (f. 64^{r}, 77^{v}), este destul de des utilizată atît în *S* 11, 16, 17, 31, 32, 87, cît și în *M* 19^{v}, 20^{r}, 42^{v}, 53^{v}, 62^{r}, 68^{v}, 78^{v}, 80^{r}, 81^{v}.

În încheiere semnalăm și comunitatea unor construcții rar folosite în limba epocii. Locuțiunea adverbială *în cele din urmă* are forma (*în*) *cea de pe* (sau *după*) *urmă* : „Voi să-mi spui, *cea de pe urmă*, cu care altu [...] fie-mea s-ar putea căsători ?", *S* 43, cf. 93 ; „*În cea după urmă* mă va avea mai mult judecător decît părinte", *M* 33^{r}, cf. 3^{v}, 14^{v}, 19^{r}, 53^{v}, 57^{r}, 64^{r} ; construcția adverbială *de al doilea* „a doua oară" se află de asemenea atît în *S* : „Acum m-am născut *de al doilea* și acum o cunosc că răsuflu", 69, cf. 105, cît și în *M* : „Vino, fiica mea, să te îmbrățișăz și *de al doilea*", 86^{r}, cf. 3^{r}, 10^{v}, 17^{v}, 73^{r}.

Enumerarea elementelor lexicale, morfologice sau stilistice comune ar putea continua, dar considerăm că faptele prezentate sînt suficiente pentru a dovedi că textele aflate în ms.

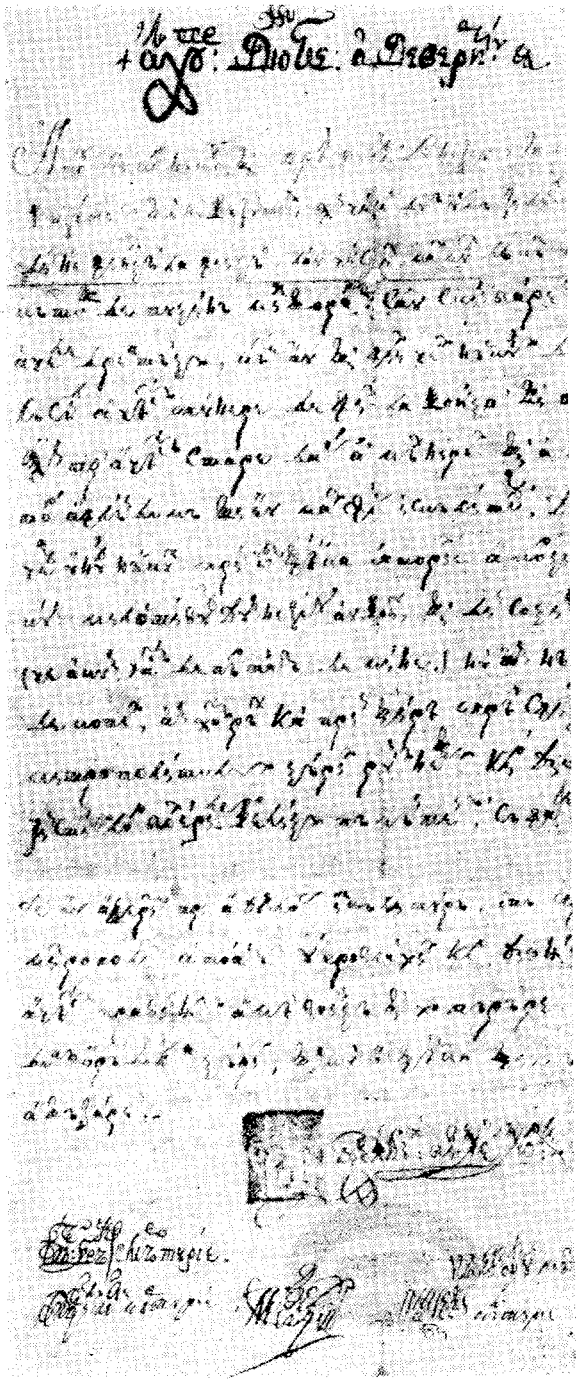
---

[28] În afara traducerilor din Metastasio după versiuni grecești, amintite mai sus, am avut în vedere și : *Occisio Gregorii in Moldavia Vodae tragedice expressa*, piesă românească scrisă între anii 1778—1780, publicată de Lucian Dumba în „Limbă și literatură", VII, 1964, p. 366—392 ; J.—J. Rousseau, *Narchis sau îndrăgitul dă insuș de sine*, traducere din limba franceză făcută de Ioan C[antacuzino], în 1794, ms. *3 099* de la B.A.R., f. 88—123 ; Metastasio, *Temistocle* (fragment), traducere din limba italiană făcută de Ion Budai-Deleanu, pe la 1810, ms. *2 427* de la B.A.R., f. 32^{r}—41^{v}.

[29] Despina Ursu, *op. cit.*, I, p. 71—77, II, în SCȘT (Iași), XI, 1960, fasc. 1, p. 89—98.

[30] După cum rezultă din articolele citate ale Despinei Ursu, termenul *perdea* apare și în alte piese de teatru, dar mai tîrziu, după 1816, precum și într-o cronică dramatică de la 183^{6}

BDD-A1421 © 1981-1982 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:59:36 UTC)

BDD-A1421 © 1981-1982 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:59:36 UTC)